



FOTO OPENBARE WERKEN, COLL. RHC GRONINGER ARCHIEVEN

# Roep om goed opdrachtgeverschap onverminderd actueel

door Kees de Graaf

**Het is al weer in 1988 dat de breed samengestelde Werkgroep 5x5 een gepassioneerd appèl deed op het kwaliteitsbewustzijn van bestuurders, opdrachtgevers en ontwerpers. Na de stadsvernieuwing was het tijd voor meer ambities op het gebied van stedenbouw en architectuur. Vijftien jaar later zou je kunnen concluderen dat het met die aandacht voor kwaliteit wel goed zit. Nederland is bijvoorbeeld ruim 40 lokale architectuurcentra rijker en internationaal zijn 'onze' architecten geliefd. Of daarmee de erfenis van 5x5 definitief het archief in kan, is echter een andere kwestie.**

1988 was een andere tijd dan nu. Een economische bloeiperiode en een recessie hebben we inmiddels achter de rug en anno 2006 lijkt er opnieuw aandacht te komen voor de discussies die destijds speelden in de wereld van volkshuisvesting en stadsontwikkeling. Blijkbaar hebben de ambities die toen werden verwoord nog steeds een betekenis voor de ontwikkelingspraktijk van nu. Maar daarover later meer.

Eerst maar eens terug in de tijd, naar het ontstaan van 5x5. Het was de periode aan het einde van de stadsvernieuwing, waarin vooral kwantitatieve doelstellingen de boventoon hadden gevoerd. Slechte woontoestanden in de steden moesten worden opgeheven en dat daarbij soms minder aandacht bestond voor de stedenbouwkundige en vooral de architectonische kwaliteit, werd op de koop toe genomen. Het was een situatie die een groep betrokkenen steeds meer begon te ergeren, zo blijkt uit de reconstructie van het ontstaan van 5x5 in de publicatie 'Voorbij het gangbare': "Op een dag in 1987 zaten in Den Haag een wethouder, twee directeurs van woningcorporaties en twee medewerkers van de Nationale Woningraad bijeen, en zij klaagden. Ze klaagden over het volkshuisvestingsbeleid en ze bleken grotendeels dezelfde kritiek te hebben."

## HEFTIGE SESSIES

De vijf besloten het er niet bij te laten zitten en haalden geestverwanten uit aanvankelijk vijf steden bij elkaar en vijf disciplines: architecten, opdrachtgevers, gemeentebesturen, bewonersvertegenwoordigers en een vijfde discipline van publicisten en andere 'stadsdeskundigen'. Wat volgde was een kort maar hevig traject. In een Oproep in mei 1988 werd de toenmalige praktijk op een ongezouten manier veroordeeld, zoals blijkt uit zinsneden als "In het wonen heeft het reglementaire de inspiratie verdrongen. De bureaucratie regeert en verstikt de cultuur." (...) "Het heeft ertoe geleid dat we de blokkendoos als hoogste norm zijn gaan aanvaarden."

Vervolgens werden door 5x5 discussiebijeenkomsten georganiseerd (in De Balie, toen dé plek voor dat soort thema's) en werden werkbezoeken gebracht aan projecten die de inmiddels zes deelnemende steden zelf hadden aangedragen: Mercatorplein/Amsterdam, Groothandelsmarktterrein/Den Haag, Korrewegwijk/Groningen, Noordwest-quadrant/Maastricht, Overschie/Rotterdam en Holtenbroek/Zwolle. Bij die werkbezoeken ging het om een vorm van 'intervisie': een groep van kritische werkgroepleden kwam op bezoek en bestookte de plaatselijke plannenmakers met netelige vragen en opbouwende suggesties. Een methode die we nu kennen van bijvoorbeeld het KEI-Stadslab en de diverse aanjaagen-impulsteams van VROM. Het ging er stevig aan toe, zo herinnert de Maastrichtse wethouder John Wevers zich in een interview in BladNa: "Het Herdenkingsplein in Maastricht was een van de plannen die wij ter discussie lieten stellen. De gemeente had er een jaren 70-achtig plan van gemaakt, met veel nauwe straatjes en steegjes. Daar kwam dus gelijk de reactie van de groep op: Herdenkingsplein hoezo, waar is dat plein dan?" De gemeente nam de boodschap ter harte en lijfde bijvoorbeeld

stedenbouwkundige Rein Geurtsen in, die als criticus in de 5x5-discussie opvallend aanwezig was. Wevers: “In die tijd was ook net Huub Smeets (nu directeur Vesteda, red.) bij ons begonnen en we zeiden tegen elkaar: die Geurtsen moeten we hebben.” Het was voor Maastricht het begin van een periode waarin het stadsontwerp weer centraal werd gesteld, met aansprekende gevolgen.

### MARKT AFWEZIG

In november 1989 werd de werkgroep opgeheven met een driedaagse ‘Week van de Volkshuisvesting’ in Rotterdam, waarbij de fysieke nalatenschap van 5x5 werd gepresenteerd: de twee publicaties ‘Initiatief en inspiratie’ en ‘Voorbij het gangbare’.

Opvallend aan de samenstelling van de Werkgroep 5x5 is – terugkijkend – dat de bewonersorganisaties er wel deel van uitmaakten, maar dat de commerciële marktpartijen ten enenmale ontbraken. In de discussies rond de projecten speelden zij geen rol van betekenis en ook in de lijst met ondertekenaars van de 5x5-oproep ontbraken zij. De opdrachtgevers die zich wel roerden, waren met name afkomstig uit de hoek van de corporaties. Blijkbaar was ‘de markt’ op dat moment niet aanwezig in het debat over de stad, iets wat pas later – bij de start van de stedelijke vernieuwing – zou veranderen. In die zin was 5x5 een echt product van de volkshuisvesting en stadsvernieuwing uit de jaren daarvoor, waarin de driehoek gemeente-corporatie-bewoners de dienst uitmaakte.

Na de opheffing van Werkgroep 5x5 is er veel gebeurd in de wereld van architectuur en stedenbouw. Het stokje van de werkgroep is op verschillende manieren doorgegeven. In de eerste plaats hebben de ondertekenaars van de 5x5-Oproep belangrijke plekken ‘in het veld’ ingenomen. Mensen als Adri Duivesteijn, Noud de Vreeze, Arnold Reijndorp, Peter Kuenzli en Gert Middelkoop zijn daar voorbeelden van. Zij publiceerden, schreven proefschriften (De Vreeze: ‘Woningbouw, inspiratie en ambities’) en bleven hameren op de kwaliteit van de gebouwde omgeving.

Verder vonden er nieuwe ‘groepsinitiatieven’ plaats. Zo werd niet veel later de Stichting Q, Kwaliteit in de Volkshuisvesting opgericht, die zich vooral richtte op het opdrachtgeverschap van gemeenten. Onder voorzitterschap van Fons Asselbergs, toen wethouder in Amersfoort, werkten een kleine twintig gemeenten aan de verdieping van de thema’s van 5x5. Op landelijk niveau publiceerde de VNG met het NAI ‘Kwaliteit als opdracht van openbaar bestuur’. Ook verscheen de eerste architectuurnota van de ministeries van VROM en (toen nog) WVC, en werden als uitloeiorganisaties als Architectuur Lokaal opgericht. De belangstelling voor architectuur groeide, wat onder meer afleesbaar is aan initiatieven als de Dag van de Architectuur en de oprichting van tientallen lokale architectuurcentra. Internationaal gezien hebben diverse Nederlandse architecten forse bekendheid gekregen.

### NOG STEEDS ACTUEEL

De conclusie van deze reconstructie zou dan ook kunnen luiden: 5x5 heeft het goed gedaan, de boodschap is begrepen, over en sluiten! Maar dat zou een te gemakkelijke conclusie zijn. Wie de publicaties van 5x5 weer doorleest, kan zich niet aan de indruk onttrekken dat de boodschap van de werkgroep onverminderd actueel is. Wat dat betreft zou zeker de publicatie ‘Voorbij het gangbare’ verplichte stof moeten zijn voor studenten

bouwkunde, maar ook voor jonge, aanstormende projectontwikkelaars. Een herdruk lijkt op zijn plaats, aangezien de 5x5-erfenis alleen nog antiquarisch te vinden is.

Het pleidooi voor bevlogen opdrachtgeverschap, met een nadruk op het programma van eisen en het stedenbouwkundig ontwerp – want daar komt de erfenis van 5x5 vooral op neer – is nog steeds relevant voor de ontwikkelingspraktijk van vandaag. Na anderhalf decennium waarin vooral de aandacht voor het architectonisch beeld is gegroeid, is er weer behoefte aan bezinning op meer onderliggende vraagstukken. Sommige opdrachtgevers laten zich hier expliciet over uit, zoals Rudy Stroink (TCN) onlangs in de Volkskrant deed. Hij pleitte voor een andere machtsverdeling tussen architecten en opdrachtgevers: “De opdrachtgever is niet meer die domme man met geld die toch niet weet wat hij wil. Hij heeft eisen en wensen, maakt zelf ook een paar schetsen. En dat is wennen. Van architecten die zich hebben vastgebeten in een beeld, daar moeten we een beetje vanaf. De opdrachtgever moet een grotere mond krijgen en de architect moet een beetje dimmen.”

Dat de ‘kwantiteit’ nog steeds een grote rol speelt, bleek bijvoorbeeld uit een recente oproep van KEI, kenniscentrum stedelijke vernieuwing, waarin de ‘culturele opgave’ in de stedelijke vernieuwing centraal wordt gesteld. KEI-directeur Esther Agricola gaf in de kolommen van Building Business aan dat de stedelijke vernieuwing te veel geclaimd is door de ‘volkshuisvesters’: “De aanpak is voornamelijk volkshuisvestelijk geworden; het lijkt wel gewoon stadsvernieuwing, puur op complexniveau. Van gebiedsgewijze ontwikkeling is nauwelijks sprake. Dus: what’s the difference?”

### OPNIEUW BIJ ELKAAR

In die zin is de oproep van Werkgroep 5x5 om meer passie en deskundigheid in het opdrachtgeverschap er een van alle tijden en is het werk nog lang niet gedaan. Een conclusie die wordt versterkt door de wetenschap dat elke vier jaar een nieuw echelon aan nieuwe gemeentelijke bestuurders aantreedt, waarvan een groot deel nog weinig weet zal hebben van de principes van gemeentelijk kwaliteitsbeleid en alles wat daarmee samenhangt. Hoe maken zij zich die materie eigen? Kennis nemen van de ideeën van 5x5 kan daar zeker bij helpen en gelukkig wordt de erfenis weer af en toe geactualiseerd. Zo haalde Architectuur Lokaal op 1 maart de leden van de werkgroep bij elkaar (samen met de betrokkenen bij Stichting Q), als opmaat voor de gemeenteraadsverkiezingen en het feit dat daarmee een nieuwe generatie bestuurders aantreedt. Architectuur Lokaal heeft de afgelopen jaren regelmatig manifestaties voor gemeentebestuurders georganiseerd en doet dat dit najaar weer met de manifestatie Boost!, gericht op het publieke opdrachtgeverschap van de nieuwe wethouders ruimtelijke ordening. Aan de leden van 5x5 en Q zal gevraagd worden hoe de inhoudelijke oproep aan de toekomstige bestuurders moet luiden. Op zo’n manier kunnen 15 jaar oude ambities een nieuwe voedingsbodem bieden voor bestuurders van nu. Gezien de centrale rol die bij gemeenten is neergelegd in het kader van de Nota Ruimte en de ontwikkelingsplanologie, lijkt dat geen verkeerde zaak.